

Simonetta Agnello Hornby

Bittere koffie

Vertaald uit het Italiaans door Hilda Schraa

SIGNATUUR

2022

2

Een verbijsterende dag voor iedereen

Het was allang tijd voor het middageten. Minuut na minuut stond de pasta-ovenshotel te verpieteren. De Tummia's zaten in de salon op Pietro te wachten, geïrriteerd. 'Laten we aan tafel gaan! Ik sterf van de honger!' zei de zeventienjarige Carolina. Ze werd genegeerd: haar moeder, Giuseppina, verweet haar man dat hij haar broer had gesteund in het onzalige idee om Fuma Vecchia te kopen. 'En hoe kreeg je het trouwens in je hoofd om hem naar je zwager te verwijzen? Iedereen weet dat Ignazio Marra niets anders is dan een socialist met een gat in zijn hand, dat hij het leven van je zus en de kinderen heeft verpest... ik zou hem nog geen cent toevertrouwen!'

'Genoeg gewacht! Die pasta is straks niet meer te eten!' jammerde Carolina.

De gedachte aan de tot pap gekookte pasta baarde de ouders zorgen. Ze overwogen net om Leonardo naar de Marra's te sturen om zijn meester mee naar huis te nemen, toen Pietro het vertrek binnenstapte. Uiterst welgemanierd verontschuldigde hij zich ervoor dat hij te laat was: 'Maar ik heb een uitstekend excuus: het hart!' Hij kondigde aan dat hij verliefd was geworden op Maria, de dochter van Ignazio Marra, en dat hij van plan was de verloving zo snel mogelijk officieel te maken. 'Dank je wel, Peppino, dat je me het idee aan de hand deed om Fuma Vecchia te kopen. We zullen er de zomers doorbrengen, als jullie burenen!' Pietro zweeg, in afwachting van de felicitaties voor deze tweede verbintenis tussen de families Sala en Tummia. Niemand deed zijn mond open.

‘En wat zegt Maria daarvan, oom?’ durfde Carolina zich ermee te bemoeien, waarmee ze uiting gaf aan wat haar het meest ter harte ging.

‘Ik heb haar alleen vanuit de verte gezien. Zodra we elkaar leren kennen, zal ze blij zijn,’ antwoordde Pietro rustig en hij keek naar zijn zus. Hun blikken kruisten elkaar heel kort, want Giuseppina kreeg een flauwte: ze zeeg op de sofa neer, het hoofd achterover tegen de leuning en viel bestudeerd flauw. Zonder een spier te vertrekken verhuisden de twee mannen naar het balkon en sloegen vanaf daar Carolina gade, die gewend was haar moeder in dergelijke hachelijke situaties bij te staan. Ze hield het vlugzout onder haar moeders neus en begon haar vingers te masseren, de oren gespitst om het gesprek tussen haar vader en haar oom op te vangen. Pietro was van plan om linea recta met Leonardo naar Fara te rijden: hij zou zijn vader over zijn plannen inlichten en tegen de avond terugkomen. ‘Ik rij zelf!’

‘Nee!’ kermde Giuseppina, die net op dat moment weer bijkwam. ‘Nee... nee... niet doen! Niet zelf rijden, Pietrootje...’ en weer ging ze onderuit en zakte uitgeput tegen de rugleuning.

De mannen keken vanaf het balkon enigszins verveeld toe. ‘Wat raad je me aan?’ vroeg Pietro aan Peppino.

‘Ik moet je wel zeggen dat ze in huize Marra krap bij kas zitten. Hij is een goede advocaat, maar zijn politieke ideeën worden niet gewaardeerd door de landeigenaren, die niet zijn vergeten dat hij het ten tijde van de *Fasci*, de Siciliaanse arbeidersbeweging, lichtvaardig heeft opgenomen voor het gepeupel. Kortom: hij heeft weinig goed betalende cliënten. Naast zijn kinderen onderhoudt Ignazio ook nog twee andersdenkenden, de zus en dochter van een vriend uit Piëmont, die is verdwenen of gestorven, het fijne weet ik er niet van, en een jongen van achttien, de zoon van de rector van het Convitto Nazionale, een Toscaan, die tijdens de *Fasci* in 1893 om het leven is gekomen. En wellicht zorgt hij ook nog voor brood en beleg voor een paar Palermitaanse vrouwtjes... waar mijn zus niets vanaf weet, duidelijk? Geld voor een bruidsschat zal hij niet hebben, hij moet aan de universiteit voor zijn twee oudste zonen denken. Ik zeg het maar, omdat jouw va-

der in mijn tijd lang heeft onderhandeld over de bruidsschat van je zus.'

'Dat zal in Maria's geval heel anders zijn,' antwoordde Pietro hooghartig. 'En trouwens, mijn vraag om raad had betrekking op de flauwtjes van je echtgenote.'

'Aha! Beloof haar dat Leonardo zal rijden en doe daarna wat je goedgevindt.' Peppino beende beledigd weg, met de smoes dat hij zelf met Leonardo wilde praten.

Pietro liep naar de twee vrouwen.

'Maar oom, als Maria van niets weet en jou niet kent... dan is er toch nog geen verloving?' vroeg Carolina.

Pietro kreeg geen tijd om te antwoorden.

'Jij!' siste een zwakke stem vanaf de sofa. 'Jij!' Achteroverhangend, de rechterarm omhoog, richtte Giuseppina haar wijsvinger op haar broer. 'Jij, die altijd te koop loopt met je vriendschappen met prinses en hertogen! Jij, die je dagen doorbrengt in 's werelds meest luxueuze hotels! Jij, die als een vorst thuis je gasten wilt ontvangen! Jij, die je een schilderijenverzamelaar waant!' Haar stem won bij elke zin aan kracht en venijn. 'Jij, die jezelf als kunstkenner beschouwt!' En toen, snerpnd: 'Jij, jij wilt nu een onbeschaafde echtgenote, die de wereld niet kent, Palermo zelfs niet kent?! De dochter van een socialist die geen rooie cent heeft?! Om je rot te lachen. En onze vader zal zich ook kapot lachen!' Dat gezegd hebbende zeeg ze in de kussens neer, haar ogen draaiden vervaarlijk rond alsof ze iets in haar hersenen zochten. Pietro antwoordde niet. Giuseppina kwam overdreven moeizaam over-eind en terwijl ze haar uiterste best deed haar stem in toom te houden, zei ze: 'Als je dan per se een vrouw uit Camagni wilt, neem dan mijn dochter, die bovendien van adel is.' Zonder haar broer de tijd te geven om er iets tegen in te brengen, richtte ze zich tot Carolina: 'Zou je hem tot man nemen, je oom?'

Eindelijk was ook Carolina's moment gekomen: ze had alles gehoord. Ze ging van haar stokje en viel wijdbeens achterover in haar vaders fauteuil.

3

Een blikseminslag

In de eetkamer legde Titina het nieuwe dienstmeisje Maddalena – een gedrongen meisje met pikzwart haar, niet veel ouder dan haar dochter – uit hoe ze de tafel moest dekken. ‘De broodmandjes komen aan weerszijden van het pièce de milieu, de soepterrine zet je voor mijn man neer.’ De glazen deur ging plotseling open en Ignazio kwam binnen. Zijn gezicht stond somber en hij stuurde Maddalena met een kort ‘Verdwijn’ weg.

‘Ignazio, wat is er aan de hand?’ Titina was niet gecharmeerd van zijn onbeleefde gedrag.

‘Pietro Sala heeft om de hand van Maria gevraagd,’ antwoordde hij zonder er doekjes om te winden.

‘O mijn god! Waar heeft hij haar gezien? Het zal hem niet om de bruidsschat te doen zijn!’

‘Hij heeft laten doorschemeren dat hij op de hoogte is, hij weet heel goed dat wij hem geen passende bruidsschat kunnen bieden, dat zal geen probleem zijn. Hij is verliefd, snap je? Hij was hier, in mijn kantoor, een kwartier geleden! Hij wil Fuma Vecchia kopen en stond op het punt om te vertrekken toen hij het in zijn kop kreeg om naar de binnenplaats te kijken. Maria zat met Egle te borduren. Liefde op het eerste gezicht!’ Ignazio pakte een van de broodmandjes op en sloeg ermee op tafel. ‘Liefde op het eerste gezicht! Ik was er getuige van: als door de bliksem getroffen!’ Hij boorde zijn ogen in die van zijn vrouw. ‘Begrijp je wat ik zeg, Titina? Hij keek naar haar, en hij wilde haar!’

‘Daar moeten we ons niet druk over maken: dat gaat wel weer over.’ Titina had krachtig gesproken. ‘Die blikseminslagen beklij-

ven niet.' Ze kon niet stil blijven staan. Ze pakte de zoutvaatjes op en zette ze op precies dezelfde plek weer neer, ze controleerde de kannen water, streek de servetten glad, vouwde ze opnieuw en streek ze weer glad. En praatte maar door. Het was eerder een monoloog dan een gesprek. 'We weten van Giuseppina dat hij een donjuan is. Een flierefluiter. Niet echt betrouwbaar. Zijn vader, die goeie man, heeft heel wat met hem te stellen gehad!' Titina pakte de vingerbakjes van tafel en stapelde ze op in de buffetkast. Vervolgens zette ze ze weer terug op de plek waar ze ze had weggehaald. 'Hij houdt van mondaine, wereldwijze vrouwen. Mijn Maria is de onschuld zelve!' Ze zette de glaasjes rond de kristallen fles met rosolio recht. 'Hij is te oud voor haar. En ook niet knap: klein, een bril... net een Jood! Hij is ouder dan ik ben, hij moet wel bijna veertig zijn!'

'Titina, ik zeg het je nog een keer: hij is verliefd. Verliefd! Begrijp je?' hield haar man aan. 'Hij wil een gezin stichten. Waarom zou hij anders een landgoed kopen om er een zomerverblijf voor de familie van te maken, in Camagni, naast dat van zijn zus?'

'Wat heb je hem geantwoord?' Eindelijk nam Titina hem serieus.

'Dat ze elkaar moeten leren kennen. Maria beslist, en zij alleen. Eerlijk gezegd, als ze hem leuk vindt, dan is Pietro Sala een uitstekende partij. Morgen zijn we allemaal op Fuma Nuova en zullen de twee elkaar ontmoeten. Als het botert, botert het.'

'Maria is nog een kind.' Titina wilde niets van dat huwelijk weten.

'Op haar leeftijd was jij al getrouwd én moeder.'

'Tja, maar de tijden zijn veranderd.' Titina praatte nu zachter, sprak elk woord duidelijk uit: 'Jij leerde me dat de vrouw gelijk is aan de man. Dat we vroeg of laat stemrecht zullen krijgen. Je vertelde dat premier Zanardelli er zelfs over had gedacht om het in te voeren, ook voor ons. En dat er gescheiden kan worden... Tegenwoordig trouwen vrouwen niet meer zodra ze de leeftijd ervoor hebben: ze studeren, werken, geven les op school... De onderwijzeressen werken ver van huis, en de mensen respecteren hen. De vrouwen van vandaag zijn modern en onze dochter is de

modernste van allemaal! Ze wilde zelfs pianiste worden... later besefte ze dat we het ons niet konden permitteren haar naar het conservatorium te sturen, met vier jongens die moeten studeren!’

‘Lieve Titina, je gaat me toch niet vertellen dat je er spijt van hebt dat je met mij bent getrouwd?’ Ignazio sloeg zijn armen om haar middel.

‘Nee, daarvan heb ik geen spijt, en ook niet van alles wat je me hebt geleerd... maar het waren andere tijden! En bovendien... je was onweerstaanbaar en ik werd verliefd!’ Titina streek liefkozend over zijn arm.

Na de maaltijd vroeg Ignazio Maria bij hem in de eetkamer te blijven: dat was zijn manier om onder vier ogen met zijn kinderen te praten, zowel voor standjes als voor goede berichten. Met haar, zijn oudste en zijn enige dochter, waren die gesprekken bijzonder intiem, en soms pijnlijk. Ignazio probeerde haar een politieke opvoeding te geven. Hoewel hij zelf de scholing van de jongens voorrang had moeten geven op die van zijn geliefde dochter, moedigde hij haar aan zichzelf te beschouwen als gelijke van ieder ander levend wezen en respect af te dwingen in een wereld waarin het ondenkbaar was dat vrouwen stemrecht zouden krijgen. Maria liep een beetje bedrukt naar de glazen pui die op de tuin uitkeek en waar haar vader op haar wachtte: ze had piano willen spelen. Er stond in huize Marra slechts één piano en er moest om beurten worden gespeeld. De piano was haar toevluchtsoord geworden sinds ze op haar veertiende van school was gegaan. Ze speelde elk moment dat de piano vrij was en ze geen andere klusjes in huis te doen had, wat niet vaak voorkwam. Maar na het middageten was het haar beurt. Ze offerde met liefde haar middagrust op om een paar uur te kunnen spelen: de beste uren van de dag.

Op verzoek van haar moeder zag Maria erop toe hoe Maddalena afruimde, om het haar te leren. Angstig door de aanwezigheid van de heer des huizes wist het meisje niet meer wat ze moest

doen en Maria gaf onopvallend met sprekende gebaren en blikken aan dat ze de borden moest wegnemen en opstapelen, vervolgens de glazen, daarna het schone bestek moest verzamelen en tot slot de servetten in ieders servetring moest stoppen, ze moedigde haar herhaaldelijk met een meer of minder verdiend 'goed zo' aan.

'Vanochtend is Pietro Sala langsgekomen, de zwager van je oom Peppino. Hij heeft belangstelling voor Fuma Vecchia, hij wil van de toren een zomerverblijf maken en in het bos een jachtterrein aanleggen.' Maria luisterde geduldig. Ze was gewend aan de gesprekken met haar vader, die altijd een enorme aanloop nam. 'Toen hij wegging, keek hij naar de binnenplaats en...' Zijn stem haperde.

'De jongens hadden ruzie,' was Maria hem voor, 'hopelijk hadden jullie er geen last van.' Ze nam het snel voor hen op: 'Veel herrie was er niet.'

'Nee, het gaat niet om hen, jij...'

'We waren aan het zingen, Egle en ik, misschien... maar dat doen we zo vaak...' Hij keek haar strak aan, alsof hij niet luisterde, hij probeerde haar voor zich te zien, terwijl ze aan het zingen was. Maria begreep er niks van. 'Heeft hij over mij geklaagd?'

'Lieve dochter van me, je hebt niets verkeerd of onbetamelijks gedaan... Maar toen... het punt is dat hij je heeft gezien, lang naar je heeft gekeken... en verliefd op je is geworden. Hij wil dat je zijn vrouw wordt.' De laatste zinnen waren er in één adem uit gekomen. Maria en hij keken elkaar aan, overdonderd door de enorme strekking van die woorden.

'Hij kent me niet! En ik weet niet wie hij is!'

'Daarom vertel ik het je. Je weet wie hij is. We zijn indirect familie, zijn zus is getrouwd met de broer van je moeder. Hij is ouder dan je moeder, maar het leeftijdsverschil tussen jou en hem is kleiner dan dat tussen je moeder en mij... Toen wij trouwden... was zij veertien en ik al over de veertig.' Ignazio, de onverbetterlijke romanticus, kreeg het even te kwaad bij de gedachte aan Titina als meisje. 'Hij wil dat je zijn vrouw wordt,' herhaalde hij.

‘Wat moet ik doen?’ Maria was in de war. ‘Wat zegt mama ervan?’

‘Je moeder en ik denken er hetzelfde over. Laat me je een algemeen beeld van de hele situatie schetsen. Pietro Sala is in onze contreien een uitstekende partij. Zijn vader kocht jaren geleden een landgoed met baronie, en de mensen in het dorp spreken hen aan met baron, al hebben ze geen recht op die titel. Hij is niet alleen vermogend en eigenaar van mijnen en landerijen, maar ook de enige mannelijke erfgenaam van zijn vader en van zijn ongehuwde oom. Hij heeft in Napels gestudeerd, hij reist, geniet van het leven... Hij houdt van kunst en is buitengewoon ontwikkeld. Ik geloof niet dat hij in politiek is geïnteresseerd, maar mocht dat wel zo zijn dan is hij ongetwijfeld liberaal – het tegenovergestelde van wat ik ben. Hij wil meer tijd in Camagni doorbrengen, en daarom koopt hij Fuma Vecchia. Hij zal ongetwijfeld veel andere vrouwen hebben gehad. Maar nu wil hij jou. Als echtgenote en moeder van zijn kinderen.’

‘Hij kan onmogelijk van me houden! Hij kent me niet!’

‘Een blikseminslag!’

‘Wat bedoelt u met een blikseminslag?’ Maria stak haar borst parmantig vooruit, ze had haar hoofd opgericht en boorde haar ogen nieuwsgierig in die van haar vader.

‘Een blikseminslag verlicht je leven, verteert je.’ Hij voelde zich opgelaten, zweette. ‘Die verbrandt alles om je heen, je ziet alleen nog je geliefde.’

‘Is u dat ooit overkomen?’

‘Ja.’

Maria eiste nadere uitleg. En haar vader mompelde heel zedig: ‘Ik heb er nooit spijt van gehad dat ik verliefd op je moeder ben geworden en jou heb gekregen.’

‘En mijn broertjes...’ corrigeerde zijn dochter hem, weer de beschermende zus geworden.

‘Nou, Maria, geef ’ns antwoord!’

‘Ik ken hem niet...’

‘Morgen zul je hem leren kennen, tijdens de ontvangst bij de Tummià's in Fuma Nuova. Hij zal aan je worden voorgesteld.’

Maria verstarde, haar blik versomberde.

‘Maar je hoeft niet met hem te praten, als je hem niet leuk vindt,’ zei haar vader snel, en toen: ‘Alleen als je het wilt. Het is jouw keuze. Je kunt zeggen: “Nee, dank u, ik hoef van u, meneer Blikseminslag, verder niets meer te horen of te zien.” Of: “Laten we maar eens zien wat ik van meneer Blikseminslag vind.”’ Hij probeerde een luchtige toon aan het gesprek te geven en zijn dochter een glimlach te ontlokken.

Maria ging er niet op in. ‘Wat raadt u me aan?’

‘Wat je moeder je ook aanraadt. Ontmoet hem, luister naar hem en neem dan je beslissing. Dit hier blijft altijd jouw thuis!’ Toen voegde hij er peinzend aan toe: ‘We hadden niet verwacht jou uit te huwelijken, vooral niet op dit moment...’

‘Vanwege de bruidsschat?’ vroeg Maria vol vuur.

‘Ik begrijp niet...’

‘Giosuè krijgt dit jaar zijn diploma, Filippo over twee jaar... het zal veel geld kosten om ze naar de universiteit in de stad te sturen! Hoe zouden jullie voor mij dan nog een bruidsschat kunnen betalen?’ Ze zuchtte verdrietig: ‘Dat zou meer kosten dan mijn hele opleiding!’

‘Wat weet jij van dat soort zaken?’

‘De muren spreken, de ogen zien... ik weet dat we weinig geld hebben, en daar klaag ik niet over!’ Maria had de klap voor haar vader willen verzachten, die beslist niet had verwacht dat zij de financiële situatie van het gezin ter sprake zou brengen en haar afgebroken opleiding. Ze probeerde haar lippen tot een verzoevende glimlach te plooiën, maar dat lukte haar niet. ‘Ik zou liever niet trouwen, maar ervoor willen zorgen dat mijn broertjes naar een goede universiteit kunnen. Ik wil liever werken en geld verdienen. Ons gezin helpen.’

‘Jij denkt te veel, ziet het onmogelijke voor je...’ spotte haar vader. ‘Luister, ik raad je aan eerst en vooral te beslissen of je Pietro Sala wilt leren kennen. Over al het andere hebben we het daarna wel. Uit wat hij me heeft verteld begrijp ik dat hij, bruidsschat of niet, jou als zijn vrouw wil.’ Hij keek haar zwijgend aan, rondde het gesprek toen af: ‘Ik ga nu naar de socië-

teit. Denk erover na en laat het me dan maar weten, liefje.' Ze sloegen de armen om elkaar heen, beiden met vochtige ogen, maar zonder tranen.

4

Na regen komt zonneschijn

Maria was de trap op gerend, voelde de behoefte om alleen te zijn, achter de piano. Ze had misbruik gemaakt van hun saamhorigheid, was brutaal tegen haar vader geweest, en ze werd steeds kwader op zichzelf, een woede die veranderde in angst. Wat als haar vader, gekwetst, een eind zou maken aan hun avondlijke gesprekjes voor de pui, die op de tuin uitkeek?

Ze pakte de partituur van het Concert in a mineur van Edvard Grieg van het muziektafeltje. Giosuè had hem haar onlangs cadeau gedaan, ze was er verzot op, maar had hem nog niet uit haar hoofd geleerd. Ze legde de partituur op de muziekstandaard, nadat ze eerst het omslag had gestreeld. Voordat ze begon, wierp ze een blik uit het raam. De achterkant van het huis keek uit op de noordelijke helling van de heuvel, de Addolorata, zo genoemd naar de gelijknamige kerk. Een ruige, steile helling – dit in tegenstelling tot de zuidelijke, die lieflijk afliep naar de laagvlakte en waarop de patriciërshuizen en de monumentale Moederkerk verzezen – maar daarom niet minder bebouwd. Door de eeuwen heen waren de enkele hutjes uitgegroeid tot echte huizen met twee verdiepingen, omringd door dikke, hoge muren, waarin gaandeweg doorgangen en doodlopende steegjes waren ontstaan, onderbroken door trappen en straatjes. De huizen, die eeuwen geleden de Joden onderdak hadden geboden, werden nu bewoond door de armen uit het dorp. Een deel was bijna volledig verlaten. De bebouwing stopte abrupt aan de voet van de heuvel waar de laagvlakte van Camagni begon: vlak en groen als een vijver strekte die zich uit naar de horizon, en in de verte golfde

het graan tot aan de hellingen van de beboste heuvels die het panorama afsloten. En daar weer achter, helder en licht, de strakblauwe hemel. Fuma Vecchia lag op een van die heuvels. Maria kneep haar ogen samen om de toren te ontwaren. Verslagen keerde ze terug naar de partituur.

Ze zette, zoals haar moeder haar had geleerd, het raam open om de mensen die onder hen woonden te laten meegenieten, ouderen en vrouwen die zelden van huis gingen. Soms riep het onzichtbare publiek om een bekend lied of een stuk uit een opera. Dat voerde zij dan uit.

De zon brandde en er was geen levende ziel op straat. Maria had een slecht voorgevoel. Ze zou weggaan, ver weg van haar kleine, zo geliefde wereld. Ze zou niet meer van dat uitzicht kunnen genieten. Ze kon de hoop om samen met Giosuè te studeren, haar diploma te halen en dan les te gaan geven wel vaarwel zeggen! Ze zou Giosuè missen.

Een herinnering uit het verleden.

Het was een koude januarinacht. Ze was drie. Ze was wakker geworden van druk pratende mensen in huis. Ze wist vaag iets van de wandaden van roversbendes, van ontvoeringen, van militairen die midden in de nacht een huis binnenvielen en ze vreesde het ergste. Op de tast zocht ze haar broertje. Filippo, net een jaar, lag lekker te slapen in het bedje naast het hare. Ze kroop weer in bed, luisterde. Het horen van haar vaders stem stelde haar gerust. Ze trok de deken op en nam het laken tussen haar vingers, ze streek ermee over haar bovenlip. Een heerlijk licht kriebelend gevoel liet haar weer zachtjes in slaap dommelen.

De volgende ochtend waren ze na het ontbijt, dat heerlijk was omdat Maricchia een paar kruidnagels en kaneel door de pap van warme melk en oud brood had gedaan, in de voorkeuken gebleven. Filippo speelde tevreden met de kat. Zij hield zich zoet met de tol, ze draaide de draad eromheen en er weer af, zonder de tol op de vloer te gooien. Ze was gespannen, en ze was tegen de deur naar de kamer gaan zitten: om te luisteren naar de mensen die kwamen en gingen en om een paar woorden op te

vangen. Maar ze zwegen, of fluisterden. Opeens klonken er andere, onverklaarbare geluiden: gehamer, meubels die werden verschoven... Eindelijk kwam mama. Ze had diepe wallen onder de ogen en de donkere jurk spande om haar zwangere buik. Ze kuste Filippo, maar bleef niet even bij hem. Ze richtte zich tot haar: 'Ga je mee naar de salon?', en pakte haar bij de hand. Zij was vol vertrouwen meegegaan. Ze stonden voor de deur, haar moeder aarzelde. 'Gisteren is de papa van Giosuè doodgegaan. Hij is de hele nacht hier geweest, naast de kist. Giosuè vindt het leuk om je voor te lezen, hij geeft om je...' Zich ervan bewust dat ze het meisje een taak gaf die ze met haar drie jaar misschien wel kon uitvoeren maar niet begrijpen, ging ze verder: 'Probeer hem over te halen om bij jullie in de voorkeuken een beker melk te gaan drinken.' Ze deed de deur open om haar te laten zien hoe hun sierlijke salon was veranderd. Banken en fauteuils waren tegen de wand geschoven, er hingen zwarte doeken over, net als over de schilderijen en de spiegels. In het midden, onder de kroonluchter, was een katafalk opgericht met een rood kleed eroverheen. Ervoor lagen mannen geknield, die met gebogen hoofd onbegrijpelijke woorden prevelden, daarna stonden ze op en namen anderen hun plaats in. Achterin stonden nog veel meer zwijgende mannen. Naast het stoffelijk overschot stond Giosuè. Alleen. 'Ga maar, Maria...' fluisterde haar moeder en ze duwde haar dochter de kamer in.

Het beeld van Giosuè naast de baar overschaduwde het uitzicht op de daken van Camagni. Maria zag de scène weer voor zich alsof ze in hun salon stond: haar moeder die haar naar Giosuè bracht en haar daar liet staan. Zij ging naast hem staan en pakte zijn hand. Toen, zonder iets te zeggen en gehoorzaamend aan haar moeders opdracht, leidde ze hem met rechte rug en opgeheven hoofd door het gedrang, zich ervan bewust dat er naar haar werd gekeken. De mannen weken uiteen om haar door te laten, de ogen gericht op Giosuè, die haar volgde. Hij merkte hen niet op, keek alleen naar haar, Maria voelde het en keek bij elke stap om om hem gerust te stellen.

Sindsdien, nu al meer dan tien jaar, was Giosuè deel van hun gezin geworden.

Nog een herinnering.

In december was haar vader naar de rector van het Convitto Nazionale gegaan om de toekomst van Giosuè te bespreken, die in juni, net voor zijn negentiende, zijn diploma zou halen. Aan tafel had hij gemeld dat volgens de rector Giosuè de slimste leerling van de school was, hij zou uit de beste universiteiten van Italië kunnen kiezen. Giosuè's ogen hadden de hare gezocht en zij had die gelukkige blik beantwoord.

Na het eten had haar vader haar gevraagd even te blijven. Hij leek opgelaten. Hij begon met te vertellen wat ze al wist: Giosuè's moeder was ziek en de jongen was, voordat hij bij hen was komen wonen, grootgebracht en opgevoed door zijn vader, zonder hulp van anderen. 'Tonino had mij aangesteld als voogd van Giosuè, hij wilde hem, mocht hij komen te overlijden, aan mij toewijzen en niet aan de stiefzus die uit het eerste huwelijk van zijn vrouw was geboren: hij wist dat ik zou proberen hem op te voeden zoals hij wilde. We weten nu dat Giosuè alle kwaliteiten heeft om de droom van zijn vader waar te maken. En dat zal op onze kosten gebeuren.' Hij keek zijn dochter recht in de ogen. 'Dat betekent dat er minder geld voor jullie zal zijn, begrijp je dat?'

Maria knikte.

'Ik zou jouw hulp willen, mocht ik ook komen te overlijden. Giosuè is soms nogal naïef, net als zijn vader. Hij ziet de slechte kanten van de mensen niet, gaat in op elk verzoek om hulp. Hij denkt niet aan zijn gezondheid, die toch al niet goed is. Toen hij buiktyfus opliep, pakte hij al tijdens zijn herstel al zijn bezigheden weer op en werd hij zo ziek dat het hem een heel schooljaar kostte. Hij spaart zichzelf niet. Zeker niet als hij anderen kan helpen. Net als Tonino deed, op 20 januari 1893, toen ze hem vermoordden!' Haar vader aarzelde. 'Je moet weten dat Giosuè's moeder Joods is. Het antisemitisme zal niet verdwijnen zolang de christenen het blijven prediken, zoals ze elke Goede Vrijdag

doen. Veel Russische Joden zijn naar andere Europese landen gevlucht en andere zullen hun voorbeeld volgen. Sta Giosuè terzijde, let op wat hij doet... geef hem goede raad, naar jou luistert hij. Jij, Maria, bent wijs.' Hij keek haar indringend aan. Hij leek doodmoe. 'Kortom, je moet hem beschermen. Beloof je dat?'

Maria beloofde het. Ze bukte om haar vaders hand te pakken en er een kus op te drukken.

'Juffrouw Maria, ik zit klaar!' schreeuwde de oude voedster van beneden. Ze had haar plek in het denkbeeldige theater ingenomen, zat wijdbeens voor de deur van haar huis. In het midden van haar blauwe schort de linzen die schoongemaakt moesten worden door de steentjes en strootjes eruit te halen. Verloren in haar herinneringen herhaalde Maria gejaagd: 'Ik begin! Ik begin, vrouw Annettina!' en ze trok zich terug van de vensterbank.

'Zo lief van je!' antwoordde de vrouw blij, terwijl de eerste klanken van bovenaf neerdwarrelden en de straat vulden.

De handen dansten gelijkmatig over de toetsen, van de ene octaaf naar de andere; toen vielen de afzonderlijke noten als regen druppels op de vensterbank en sprongen vol tederheid weer op. Een allegro moderato, heel zuiver. Nog meer druppels en uiteindelijk kwam de melodie noot voor noot tot leven, de spiraal groeide uit tot een andante maestoso en Maria was gelukkig.

Het was negen uur 's avonds, tijd om zich klaar te maken voor de nacht. Ogenschijnlijk was het een rustige dag geweest, net als zovele andere. De jeugd had in de voorkeuken gegeten met Marichia en Egle, daarna had iedereen zich teruggetrokken op z'n kamer. Het was benauwd warm en de muggen hadden vrij spel. Maria was de tuin in gelopen om een schaal met jasmijn te vullen: de geur zou ze op afstand houden. Het raam van Giosuè's kamer keek uit op de tuin, en hij voegde zich vaak bij haar. Samen gaven ze dan de planten water, praatten over koetjes en kalfjes en namen de voorbijganger door. Maria vertelde wat er in huis was gebeurd, en waar de volwassenen het over hadden gehad,

terwijl hij haar op de hoogte hield van het nieuws uit de lokale kranten, die hij op het Convitto Nazionale las. Ze bespraken wat ze de volgende dag zouden doen, samen of ieder voor zich. En ze lachten: Giosuè imitaties, waar geen greintje kwaad in stak, waren grappig en onweerstaanbaar.

Ze gaven alleen de dorstigste bloembedden water. Water was schaars en in de nacht telde elke druppel dubbel. Giosuè gaf elke plant de juiste hoeveelheid. Maria sloeg hem vanuit haar ooghoeken gade. Goedgekleed, van gemiddelde lengte, met donkerbruine krullen, een vastberaden gezicht met scherp profiel en mooie handen was hij een aantrekkelijke jongeman. Ze zou haar armen om hem heen willen slaan, hem willen zeggen dat hij het geweldig deed, dat iedereen in huis van hem hield en dat vooral zij hem dankbaar was voor de hulp die hij haar vader bood, en ook haar.

Maria dacht aan haar vader. Volgens iedereen was hij een uitstekende advocaat in zakelijk recht: eigendomsrecht, recht van opstal, erfpacht, recht van vruchtgebruik, van gebruik en van bewoning, en erfdiensbaarheden. Ten tijde van de Fasci dei Lavoratori, de socialistische arbeidersbeweging, toen zij nog klein was, had hij de boeren gesteund, die eisten dat het gebruiksrecht zou worden toegepast en de voor hen bestemde domaniale landerijen zouden worden verdeeld. Hiermee had hij de staat tegen zich in het harnas gejaagd, en ook zijn cliënten, die zich tot andere advocaten hadden gewend en alleen voor de ingewikkeldste zaken, met tegenzin, een beroep op hem deden. Een voor een waren de jonge advocaten vertrokken: er was geen werk. Haar vader had zelfs zijn leerjongen moeten ontslaan. Giosuè, die graag rechten wilde studeren, was in een kamer op dezelfde verdieping gaan slapen en maakte zijn huiswerk aan het bureau van de stagiair, paraat om bij welke taak dan ook te helpen, en om te leren.

Giosuè hielp ook Maria met haar studie, met instemming van haar moeder. Toen haar ouders haar hadden verteld dat ze op haar veertiende van school zou moeten, net als haar nichtjes, had ze daar erg onder geleden. Ze was ervan overtuigd dat haar

ouders wilden dat ook zij, net als haar broertjes, een beroepsopleiding zou afronden om te kunnen gaan werken, en dat ze er alles aan zouden doen om daar genoeg geld voor te hebben. Giosuè had haar toen een voorstel gedaan: hij zou bij de onderwijsinspectie het programma van de Scuola Normale opvragen, met dat diploma kon je als onderwijzer aan de slag, en hij zou de vakken bestuderen en dan haar lesgeven. Ze zouden het haar vader pas zeggen nadat Maria als extraneus het examen had gehaald. Giosuè gaf haar dus huiswerk op en corrigeerde het met een blauw en een rood potlood.

Als tegenprestatie bracht Maria hem siroop en kruidenthee als hij ziek was en ze gaf kranten en tijdschriften aan hem door. Zodra ze in de voorkeuken de droge was zag liggen, klaar om te worden gestreken, viste ze zijn kleren eruit en zocht ze naar gaten, losse naden en ontbrekende knopen. Zonder dat de anderen het merkten herstelde ze alles. En als een klein moedertje troostte ze hem wanneer hij verdrietig was of zich zorgen maakte.

Zou dat allemaal voorbij zijn als ze ging trouwen?

‘Waar denk je aan?’ Giosuè kende haar goed.

‘Iemand die ik niet ken, heeft om mijn hand gevraagd. Mijn vader raadt me aan hem te ontmoeten.’

Hij: ‘En ik heb een geheim.’

‘Je bent aangenomen op de universiteit?’ gokte Maria. ‘Waar ga je naartoe?’

‘Naar het vasteland...’

Er gleed een floers over Maria’s ogen. ‘We zullen elkaar vergeten.’

‘Onmogelijk!’ Giosuè schudde heftig zijn hoofd. ‘Onmogelijk!’ Hij was voor haar gaan staan, liet haar stoppen met water geven. Maria schrok, ze had hem nog nooit zo verontwaardigd gezien.

‘Wij kunnen elkaar onmogelijk vergeten! Wij zijn twee zielsverwanten, Maria! Onze zielen zijn met elkaar vervlochten als de vlecht van een vrouw!’ Giosuè leek getergd. ‘Wij zijn nog beter dan een broer en zus! Meer dan een broer en zus! Begrijp je dat, Maria? Ons lot is een en hetzelfde!’ Hij keek haar somber aan. Toen ging hij verder: ‘Wij zijn verbonden sinds de moord op

mijn vader, jij was het die me wakker schudde, door jou kwam mijn levenslust terug, en de wil om een man te worden, die hem waardig zal zijn en zijn wensen zal vervullen... Dat vergeet ik niet. Vervlochten als een vlecht. Waar het leven ons ook naartoe voert!' Hij zweeg, bezweet. Maria, bleek, staarde naar de lege gie-ters, ze hingen mistroostig in hun handen.

'Vergeef me,' mompelde Giosuè.

'Waarvoor? Elk woord is waar...' Ze keek hem rustig aan. 'Kom, we gaan slapen...' en ze streelde zijn arm.

Maria lag rusteloos te woelen en draaien in bed. Haar vader was van plan alle kosten voor Giosuè's universiteit op zich te nemen. Zou hij dan nog genoeg geld hebben om ook Filippo naar de universiteit te sturen? Ze zat erover in. Het huwelijk met Pietro Sala zou alles wel makkelijker maken: een mond minder om te voeden en een dochter met een zekere toekomst, zonder dat ze zich zorgen moesten maken over een bruidsschat. 'Na regen komt zonneschijn,' zei Maricchia altijd als ze zag dat Maria ergens over zat te piekeren. En als ze hem leuk vond, die Pietro Sala?

Ze duwde het fijne katoen van zich af en pakte de schaal met jasmijn. Ze snoof de olieachtige geur diep op. De lamp op de overloop brandde nog, haar vader was dus nog niet terug van de soci-eteit. Ze deed de deur open om licht te hebben en pakte een kaart-je.

Lieve vader,

Mijn excuses voor vanmiddag, ik verwachtte niet dat ik de aandacht van de jonge baron Sala had getrokken. Ik neem uw raad aan en kijk ernaar uit om hem morgen te ontmoeten.

Uw toegewijde en liefhebbende dochter

Maria

Het was de eerste keer dat ze haar vader schreef. Ze stopte het

kaartje in een envelop en schoof het onder de slaapkamerdeur van haar ouders door.

Toen nestelde ze zich onder de dekens en zonk weg in een diepe slaap, de punt van het laken tegen haar lip.